

MİZAHTA RAHATLAMA KURAMINA GÖRE ÖMER SEYFETTİN’İN HALK ANLATI KAYNAKLI HİKÂYELERİNDE MİZAH

Doç. Dr. Aziz KILINÇ¹

Olaylara ve durumlara mizahî bakış insanlık tarihi ile eşdeğerdir. Mizah, kendisine güvenenlerin karşı tarafa söylemek istediklerini usturuplu şekliyle söyledikleri sözlerdir. Mizah (Gülmece), “Eğlendirmek, güldürmek ve birine, bir davranışa incitmeden dokunmak amacını güden ince alay” (Türkçe Sözlük, 1988:581) anlamındadır. “...mizah bir edebiyat türü değil, bütün türler için söz konusu olabilen bir tutumu, konuya yaklaşım biçimimi ve anlatım özelliğini niteler. Başka bir deyişle bir şiir, bir öykü, bir romanın mizahî olabilmesi, yazarının konuya bakış açısına ve o konuyu yansıtmış biçimine bağlıdır.” (Özkırımlı 1991:122). Mizah, espri ve ironide ortak nokta “gülme” olmakla birlikte mizahın daha yumuşak bir üslubu vardır. Mizahın ironiden farkı kabalaşmadan gülmeyi gerçekleştirmesidir. İronide iğneleme ile birlikte zarafetten uzaklaşıp kabalaşma söz konusu olabilmektedir.

Mizahî söyleyişin farklı sebepleri vardır. Bunlardan birisi, gerçeği olduğu gibi ancak törpüleyerek söyleme biçimidir. Mizah, kişiler arası gerginliği ve durgunluğu ortadan kaldırarak, oluşan boşluğu sanal bir gülme gazı ile dolduran ve farklı bakış açısıyla olaylara bakmayı sağlayan bir hayat iksiridir.

Sanatçılar, mizahın bu özelliklerinden yararlanmasını bilmişlerdir. Millî Edebiyat Dönemini hikâye dalında temsil eden Ömer Seyfettin, çevresinde ve toplumda gördüğü tuhaflıkları, aksaklıkları eleştirirken mizahın bu gücünden yararlanmıştı.

Millî Edebiyat Devri Türk mizahının an hareketli olduğu, en çok geliştiği ve “modern” anlamına en çok yaklaştığı devirdir. Gerçekten, bu devirde, şahsî unsurlardan oldukça kurtulan mizahın sosyal ve siyasî konulara yöneldiğini, nükte ve konu çeşitliği bakımından çok daha zenginleştiğini fikir yönünden de kuvvetlenerek değerli birçok temsilciler yetiştirdiğini biliyoruz. (Akyüz 1982: 190)

---

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi

Millî Edebiyat Dönemi'nin önemli ismi Ömer Seyfettin'in hikâyelerini konularına ve kaynaklarına göre tasnif ettiğimizde şöyle bir sınıflamayla karşılaşırız. Yaşadığı dönemin Osmanlılık, Türkçülük, Batıcılık gibi siyasal akımlarını ele almıştır. (Ashab-ı Kefimiz, Hürriyet bayrakları, Boykotaj Düşmanı vb.). Balkan Savaşı'nın acıklı olaylarını işlemiştir (Bomba, Beyaz Lâle, Tuhaf Bir Zulüm, vb.). Halk fıkra, masal ve menkıbelerinden yararlanmıştır (Binecek Şey, Yüz Akı, Kurumuş Ağaçlar, vb.). Bazı hikâyelerinin konularını tarihten almıştır (Pembe İncili Kaftan, Topuz, Vire, Teke tek, Forsa, vb.). Çocukluk anılarını işlemiştir (Kaşağı, Ant, Falaka, vb.). Halkın cin, peri, evliya, vb. inançlarını yermiştir (Perili Köşk, Sanduka, Keramet vb.). Kişilerin ya da toplumun bozuk, kötü yanlarını yermiştir (Rüşvet, Zeytin Ekmek, vb.) Törelere bir mizah havası içinde eleştirmiştir (Kesik Bıyık vb.). Hiçbir siyasî amaç gütmeyen, günlük olayları ve gözlemlerini anlatmıştır (Bahar ve Kelebekler, Düşünme Zamanı, vb.).

Ömer Seyfettin'in şiirlerinde ve hikâyelerinde halk edebiyatının büyük tesirleri olduğunu biliyoruz (Filizok, 1984:113-128). Yazar, çocukluk ve gençlik döneminde çevresinden dinlediği halk anlatılarını hikâyeye formatında yeniden anlatmıştır.² Saha çalışmalarında halk anlatı kaynaklı Kurumuş Ağaçlar, Üç Nasihat gibi hikâyelerin varyantları ile karşılaşmaktayız (Kılınç 2007: 217-223).

Biz burada birçok hikâyesinde mizahı kullanan Ömer Seyfettin'in fıkra, masal ve menkıbelerinden yararlanarak yazdığı halk anlatı kaynaklı hikâyelerinde ele aldığı mizah üzerinde durmak suretiyle konumuzu sınırlandıracağız.

Folklorun işlevlerini William Bascom (1954;1965) dört maddede ortaya koymuştur. Halkbilimciler folklorun işlevi ile ilgili bu sınıflamayı genel olarak kabul etmişlerdir. Buna göre: Eğlenme, eğlendirme ve hoş vakit geçirme, Toplumsal değerlere ve törelere destek verme, Eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması gibi işlevlerin yanında dördüncü işlev de kişisel ve toplumsal baskılardan kurtularak rahatlamak olarak belirlenmiştir. İlk üç madde oldukça belirgin ifade edilmiş olmasına rağmen, dördüncü madde tam olarak açık değildir. Bu maddeyi kısmen farklı yorumlayan halkbilimciler de vardır. İlhan Başgöz, bu madde için, "Folklor, kişi ve toplum için emniyet sibobu işlevini görmektedir" açıklamasını yapıyor. Aynı zamanda Folklorun Beşinci İşlevi (Başgöz 1996:1-4) adlı

---

² Bkz. KILINÇ, Aziz (2007), "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Ömer Seyfettin'in Halk Anlatı Kaynaklı Hikâyeleri", 1. Düünden Bugüne Ömer Seyfettin Sempozyumu, Gönen Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.

yazısında beşinci olarak “protesto işlevi” eklemektedir. Ancak dikkatli bakılırsa Bascom’un ortaya koyduğu dördüncü maddenin bu işlevi de içerdiği görülecektir.

Meselâ, Timur ve Nasrettin Hoca arasında geçen bir olay olarak anlatılan fikrandın folklorun dördüncü işlevine güzel bir örnek olduğunu görürüz:

Timur ve Nasrettin Hoca hamamda istirahat etmektedir. Bir ara Timur göbek taşının üzerine çıkarak kibirli bir şekilde Nasrettin Hoca’nın kendisine değer biçmesini ister. Hoca Timur’a yukarıdan aşağıya bakar ve “elli akçe” cevabını verir. Timur “Sen ne diyorsun? Benim üzerimdeki peştamal elli akçe eder” deyince Hoca, “Bende o paraya peştamal’a vermiştim” der.

Bu fıkra Timur’un kibirlenmesine karşılık Nasrettin Hoca’nın Timur’u usturuplu bir şekilde protesto ettiği görülür. Bu fikrayı anlatanların ve dinleyenlerin de Timur’u bir şekilde protesto ettiği, ondan bir nevi intikam aldığı ve rahatladığı görülmektedir. Bu fıkra Nasrettin Hoca Timur’u doğrudan incitmemiş ancak kafasındaki gerçeği mizahı bir bakışla ifade etmiştir.

Yine çokça anlatılan ve e-posta adreslerine düşen müteahhitlerle ilgili bir fıkra var. Fıkraya göre, *Cennettekiler ve Cehennemdekiler arasında bir görüşme söz konusu olur. Bu görüşmede Cennet ve Cehennem arasına bir köprü kurarak arada bir görüşülecektir. Anlaşmaya göre köprünün bir yarısını cehennemdekiler, diğer yarısını da cennettekiler yapacaktır. Cehennemdekiler kendilerine düşen köprü inşaatını kısa sürede bitirirler. Cennettekiler tarafında köprü inşaatı ile ilgili henüz bir başlangıç bile yapmamışlardır. Cehennemdekiler cennettekilere bu durumdan sitem eder. Cennettekiler de onlara şu cevabı verir. Bütün cenneti aradık ama maalesef aramızda köprüyü yapacak hiç müteahhit yok, derler.*

Müteahhitler yüzünden canı yanan insanlar bu fıkra sebebi ile âdeta onlardan intikam almaktadırlar. Bu fikranın müteahhitlerin bulunduğu ortamlarda da anlatılması elbette söz konusu olmaktadır, bu yolla müteahhitler eleştirilmektedir. Ancak bu kabaca bir sataşma değildir, bir takılmadır.

Kadılarla ilgili bir fıkra da aynı durumu görmekteyiz: *Ashab-ı Kehf’in köpeği, Hz. Peygamberin devesi gibi hayvanlar Cennet’te bir aslanı görünce şaşırırlar. Derler ki Allah’ın hoşuna gidecek hangi işi işledin de seni buraya koydular. Aslan, “Ben dünyadaki diğer aslanlar gibi yaşadım, öyle bir hayırlı işim de yok ama bir kadıya saldırıp ölümüne sebep olmuşum. Sanırım yaptığım bu iş yüzünden buraya konuldum” der.* Bu fikranın da folklorun bu işlevi üzerine kurulduğu görülmektedir.

Halk arasında, farklı topluluk, kişiler ve meslek grupları hakkında anlatılan bazı fıkraların böyle bir işlevinin olduğu apaçık görülmektedir. Ömer Seyfettin, halk anlatı kaynaklı hikâyelerinde kişi ve toplumları mizahî bir yöntemle eleştirmiştir. Yazarın hikâyelerinde oluşan mizahın önemli bir bölümü bu şekilde oluşmuştur.

Ömer Seyfettin'in eleştiri ve mizah ağırlıklı hikâyelerini, 'gülme' ile ilgili rahatlama kuramı ile açıklamak mümkündür. Bu kuramın ortak bir noktası vardır ki, bu da gülme'nin sinirsel enerjinin ortaya çıkması olarak görüldüğü fizyolojik bir bakış açısıdır. Gülme kuramları ile ilgili bir eser ortaya koyan John Morreall, (Morreall 1997: 32) Rahatlama Kuramı ilgili görüş ortaya koyan Shaftesbury'nin 1711 yılında yayımladığı "The Freedom of Wit ant Humar" (Nükte ve Mizahın özgürlüğü) makalesinden alıntı yapar: "Açık yürekli insanların doğal ve rahat ruh halleri kısıtlandığında ya da denetim altına alındığında , içinde buldukları sıkıntılı durumdan kurtulmak için başka hareket yolları arayacaktır.; ister taşlamayla, öykünmeyle, ister soytarılıkla olsun, bu insanlar az ya da çok kendilerini gösterdikleri için bu durumdan hoşnut olup, üzerlerindeki baskılardan öç almış olacaklardır" Bu kurama göre, gülmekle rahatlama veya rahatlatma, kişinin gülmeye başlamadan önce birikmiş olan sinirsel enerjisinin açığa çıkması olarak kabul edilmektedir.

Ömer Seyfettin, içinde yer aldığı edebî anlayışın, Ziya Gökalp ve Ali Canip gibi isimleri ile millî devletin fikir zeminini oluşturacak milliyetçilik fikirlerini eserlerinde işlerler. Ömer Seyfettin'deki halk inme ve halk diliyle yazma düşüncesi onu içinde yetiştiği halk edebiyatı kaynaklarından yararlanmaya ve faydalanmaya sevk eder. Bu açıdan çocukluk ve ilk gençlik yıllarında dinlediği halk anlatılarını hikâyeleştirerek okuyucularına sunar. Toplumda gördüğü eksiklikleri, aksaklıkları mizahî bir şekilde eleştirir. Özellikle halk anlatılarına dayanan hikâyelerinde bu durumu açıkça görmekteyiz.

Ömer Seyfettin'in yakın arkadaşı Ali Canip, onun mizaha yatkın karakterinden sıkça yazılarında bahsetmektedir.

"Ömer Seyfettin mizâha meyyâldi, fakat onun mizâhı acı bir ta'riz veya hafif bir fiske şeklinde değildi. Çok kere mübalâğacı ara sıra çılgın bir garâbet mahiyetinde idi. Bunu hikâyelerindeki şahıslarında pek bariz görürüz. Her müstesna yaratılmış adam gibi onun da 'belâhet'e karşı bir gizli kını vardı. Fakat müsamahakârdı. Budalalara, budalalıklara çok kere kızmazdı. Alay ederdi. Şüphesiz hamâkata karşı alay zekânın bir hakkıdır. Bu eserlerinde görünür" (Yöntem 1995:344)

Ömer Seyfettin Sivrisinek hikâyesinde, halk arasında çok bilinen bir fablla Efruz Bey tipini keskin bir mizah anlayışı ile eleştirir, onunla alay eder. Efruz Bey, tıpkı

sivrisinek gibi asalak geçinen biri olmakla birlikte kendini önemli ve güçlü göstermek isteyen bir tiptir. Efruz Bey Ömer Seyfettin'e göre, rüzgâra kafa tutan zavallı bir sivrisinektir. Sivrisinek adlı hikâyede Ömer Seyfettin, mizahın sınırlarını da aşarak Efruz Bey'i ironik bir şekilde eleştirmiştir.

Ömer Seyfettin'in Efruz Bey ve Cabi Efendi tiplerinin anlatıldığı hikâyelerinde tamamen ironik bir yaklaşım görülmekte iken, halk anlatı kaynaklı hikâyelerinde mizahî bir yaklaşım söz konusudur. Yazar, Binecek Şey adlı hikâyesinde, toplumda asalak ve miskin bir şekilde başkasının üzerinden geçinen bir tip olan Derviş Hasan'ı eleştirir. Bunu yaparken o gün Anadolu'daki Tekkelerin içinde bulunduğu durum da eleştiriden nasibini alır.

“Derviş Hasan... otuz senedir, omzunda keşkülü, sırtında abası, gönlünde tevekkülü, nereye gittiği yollardan geçmiş, ismini öğrenmediği köylerde misafir kalmıştı. Her yerde ona yiyecek içecek verirlerdi. Anadolu tekkelerin kapası ağzına kadar açıktı. ‘Huu...’ diye girer, isterse haftalarca, aylarca... ta canı sıkılıncaya kadar kalırdı. Dağın, taşın, nehrin, gölün, ormanın hususî isimleri olur muydu? Onun fikrinde köylerin, kasabaların, şehirlerin isimlerine lüzum yoktu. Hepsi ‘dünya’ demekti. Balık denizde nasıl hiçbir mevzu kanuna tâbi olmadan, rahat rahat yüzerse, o da, dünyasında öyle serbest serbest gezerdi. İlkbaharlar, sonbaharlar, yazlar, kışlar tabiatın birer efsanesiydi. Hükûmet, kanun, aile, din, ahlâk hâsılı her şey, nazarında, mânâsı olmayan birtakım uydurma lâtifelerdi.” (Argunşah, 1999a:111-112).

Ömer Seyfettin Binecek Şey hikâyesini Derviş Hasan'ın başına gelebilecek en kötü bir olayla mizahî bir şekilde bitirir. Derviş Hasan, karşısına çıktığı insanlar sayesinde asalak bir şekilde yaşamak düşüncesiyle yollara düşer, ancak çok acıkmasına, susmasına ve çok yorulmasına rağmen bir yerleşim yerine denk gelmez. Önündeki tepeyi aşabilmek için nasıl olursa olsun Allah'tan binilecek bir şey ister. Duası kabul olur ve binilecek şey karşısına çıkar. Karşılaştığı zorba birkaç insan yeni kundaklayan eşiğin sıpasını kucağına verirler. Bütün bahanelerine rağmen sıpayı kucağında götürmekten kurtulamaz ve sıpayı kucağına alır ve yola devam eder. Bu onun için hayatında yaşadığı en feci olaydır. Bu olaydan sonra, “istenildiği gibi” değil de “istediği gibi” veren Allah'tan bir şey istemeye tövbe eder.

Ömer Seyfettin'in, Külâh hikâyesi konusunu çok bilinen bir Kayserili Fıkrası'ndan alır. Bir Rumeli muhaciri olan Mıstık, kendine çok güvenen, her işin içinden kendini ustaca sıyırmayı bilen bir tiptir. O, pazarda Molla olarak tanınan Kayserili birisi ile ortak olur. Amacı ona bir oyun oynamak ve kazanılan parayı ortağının haberi olmadan cebe

indirmektir. Ancak Kayserili ona öyle bir oyun oynar ki bu onun hayatında başına gelebilecek en feci olaydır. Kendisine oynanan oyunu anlamıştır. Yani “Öyle bir tuzak ki... hem hilekârlık, hem dolandırıcılık, hem hırsızlık...” (Agunşah 1999b:267) suçu ile kodesi boylar. O karşısında Molla'nın sırtarak kendisine baktığını hayal eder ve “Tuh bre anasını! Tuh bre anasını!” diye feryat eder.

Yazar, uyanık geçinen tamahkâr ve hileci tiplerin düştüğü durumu ince alayla eleştirirken, din kisvesi altında dolap çevirenleri mizahî bir dille ifşa ederek “zekâsını hakkını” alarak rahatlar.

Ömer Seyfettin'in konusunu bir fıkradan alan Rüşvet hikâyesinde haksız yere başka birisinin arsasına ev yapan Ali Hoca'nın, hak, hukuk ve adalete sıkı sıkıya bağlı, rüşveti asla affetmeyen bir hâkime hasmının adına koç göndererek davayı kazanması anlatılır. Ömer Seyfettin, Külâh hikâyesinde olduğu gibi hasmına “Külâh giydiren” bir tipi anlatır. Olay örgüsünün oluşturduğu mizahın halk arasında yaygın olan “Keloğlan” tiplemesine uygunluğu ile dikkati çekmektedir.

Millî Edebiyat Dönemi Türk mizahının en hareketli olduğu, en çok geliştiği ve modern anlamına en çok yaklaştığı dönemdir. Bu dönemde, kişisel unsurlardan kurtulan mizah, sosyal ve siyasî konulara yönelmiş, nükte ve konu çeşitliği bakımından çok daha zenginleşmiş ve fikir yönünden de kuvvetlenerek değerli birçok temsilciler yetiştirmiştir. Bu isimlerin en önemlilerinden biri olan Ömer Seyfettin, sosyal ve siyasî konuları mizahî bir dille eleştirmiştir. Efruz Bey, Nakarat, Mermer Tezgâh, Dama Taşları gibi hikâyelerinde ironik bir yaklaşım sergilerken halk anlatı kaynaklı hikâyelerinde halk mizah unsurlarını kullanmıştır.

KAYNAKLAR

AKYÜZ, Kenan (1982), Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

ARGUNŞAH, Hülya (1999), Ömer Seyfettin'in Bütün Eserleri Hikâyeler 1-2-3-4, Dergâh yayınları, İstanbul.

BAŞGÖZ, İlhan (1996), Protesto: Folklorun beşinci İşlevi (Fonksiyonu), Folkloristik Prof Dr. Umay Günay Armağanı, Ankara 1996.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2002), Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri, Akçağ Yay. Ankara 2002.

KILINÇ, Aziz (2007, "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Ömer Seyfettin'in Halk Anlatı kaynaklı Hikâyeleri", 1. Dünden Bugüne Ömer Seyfettin Sempozyumu, Gönen Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.

MORREALL, John (1997), Gülmeyi Ciddiye Almak, İris Yay., İstanbul

ÖZKIRIMLI, Atilla (1991), Açıklamalı Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Altın Kitaplar, İstanbul.

TÜRKÇE SÖZLÜK, (1988), TDK Yayınları, Ankara.